

DI DÎWANA PERTO BEGÊ HEKARÎ DE POR
HAIR IN THE DIVAN OF PERTO BEGÊ HEKKARÎ

Zeydin GÜLLÜ*

Kurte

Mirajek girîng ya edebiyata klasîk eşq e ku vê eşqê her wextî di navenda vê edebiyatê de cihgirtî ye. Dildara ku ji bo vê eşqê hatî îdealîzekirin wek figurekê vê eşqê ya herî girîng derketiye holê. Pora ku xweşiktîya dildarek beşerî geştir dike ji wek mezmûnekê di vê berekê de hatiye bikaranîn. Şîkl, bêhn û rengê porê ji aliyê helbestkaran ve bi rêya hunerên edebî yê cûrbicûr hatiye teswîrkirin. Digel aliyê şîklî, bêhnê û rengî gelek caran ji bo tesewîfê wek mezmûneke sereke hatiye bikaranîn. Ji bo îfadekirina wehdeta wucûdê por weke mezmûnek sereke hatiye dîtin. Di vê peywendê de wehdet û kesret bi rêya porê hatine vegotin.

Em dê di vê xebata xwe de li ser dîwana şairê Kurd Perto Begê Hekarî bisekinin û hewl bidin beşên bi porê re têkildar di peywendê kategoriyên wan de binirxînin. Bi vî awayî em dê hem nirxandina porê ya di dîwana Perto Begê Hekarî de hem ji bi awayekî gelemperî bikaranîna porê vekolin. Armanca vê xebatê wek mezmûneke sereke vekolana porê ya di *dîwana* Perto Begê Hekarî de û wateyên ku li porê hatine barkirin in.

Peyvên sereke: Perto Begê Hekarî, por, bandora porê, edebiyata klasîk, peywendên porê.

Abstract

One of the most important subjects of classical literature has always been a love occupying the center. An idealized type of lover has emerged as the most important figure of this love. Hair, as an element, which enhances the beauty of a human lover, has also been described by the poets in various rhetoric. Besides shape, smell and color, hair has often been used as a primary concept for sufism. It was used as a major concept in explaining the wahdat-i wucud (unity of existence). In this context, unity and multiplicity are explained with hair.

In this study, we will examine the sections of classical Kurdish literature poets related to hair in Perto Begê Hekarî divan and try to evaluate these sections in the context of related categories. In this way, we will try to examine both the way Perto Begê Hekarî handles hair in this work and how the hair, in general, is handled. The aim of this study is to examine the hair in Perto Beg *diwan* as a major concept and the meaning attached to the hair.

Keyword: Perto Begê Hekarî, hair, effect of hair, classical literature, contexts of hair.

* Xwendekarê Doktorayê Li Zanîngeha Dicleyê, Enstîtuya Zanistên Civakî, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, e-mail: rodiaryan73@gmail.com.

Destpêk¹

Di edebiyata klasîk de mijarek ku herî bêhtir li ser hatî rawestan mijara eşqê ye. Bingeha vê eşqê jî dildarek e. Şairên edebiyata klasîk di nav helbestên xwe de ev dildar îdealîze kirine. Li gorî vê dildara îdeal, sembol û motîfên herî xweşik hatine hilbijartin. Sembol û motîf jî her tim li ser endamên laşê dildarê hatine vegotin. Bi vî awayî her endamek laşê dildarê gihaştiye asta mukemmeliyê.

Porên jinan, 30-32 hezar salên beriya mîladê ve di erdnigariyên cuda de, di şayesandinan de bi hêzên sêhrê, sembolên îqtidara baweriyê ve (Nurhan Ölmez, 2016: 183) hatine têkildar kirin. Bi vî awayî porê, di nav dîrokê de her tim cihek muhîm girtiye. Di bîr û bawerî, sêhr, teşbih û sembolên alegorik de hatiye emilandin.

Di edebiyata klasîk de jî wek endamek laşê dildarê herî bêhtir di helbestan de cih girtî porên dildarê ne. Lewra bi awayekî gelemperî xweşiktiya dildarê ji porên wê pêk tê (Şahin, 2011: 1853). Di teswîrkirina dildarek îdeal de her tim porê cihek muhîm girtiye. Herweha di mesnewiyan de cihek taybetji bo vegotina hêmanên xweşiktiya dildarê hatiye ava kirin (Şahin, 1852).

Edebiyata klasîk gelek caran ji bo îfadekirina fikrên tesewîfî wek amûrekê hatiye bikaranîn. Ji bo vê îfadekirinê jî porê –bi awayekî taybetî zulf- rolek mezin pêk anîye. Ji bo teswîrkirina alema wehdet û kesretê di gelek helbestan de cih girtiye. Di vê peywendê de ji aliyê dirêjahî, xelebûn, rengê reş, girêdana aşiqan ya bi xwe ve (Bahadır, 2013: 95) li hin hêmanên diyarde hatiye şibandin. Por di vê edebiyatê de ewqasî hatiye bikaranîn ku bi demê re bi peyva zulfê rasterast por hatiye vegotin (Arı, 1987: 62) û zulfê cihê porê girtiye. Herweha digel zulfê şiklên wekî, perçem, kakul, turre û gîsoyê jî hatine bikaranîn.

Teswîrên li ser porê bi awayekî gelemperî ji sê aliyan ve hatine kirin. Ev alî yên şiklî, reng û bêhnê ne. Di helbestan de wisa hatiye vegotin ku şairan hin sembol bi rêya van aliyan bi porên dildarê ve têkildar kirine û bi vegotina van sembolan bi rêya hunera istiareye, bêyî peyva porê por hatiye vegotin. Têkilîya digel sembolan li gorî hin taybetmendiyên tiştê tê şibandin û tiştê dişibe derketine holê.

Mijara porê wek mefhûmekê di *Dîwana* Perto Begê Hekarî (1777-1841) de gelek caran derbas dibe ku Perto jî endamek edebiyata klasîk a Kurdî ye. Girîngiya Perto Beg ew e ku Perto “Beg” bûye û digel vê helbestên şêwaza klasîkê nivîsandine. Herweha *dîwana* Perto Beg duyem *dîwan* e ku bi awayeki muretteb hatiye amadekirin (Adak, 2013: 318).

POR

Di bin serenavî de em ê hewl bidin ku beytên di *dîwana* Perto Begê Hekarî de bi porê re têkildar di bin sê kategoriyan de kategorîze bikin. Piştî vê, wan beytan ji aliyê têkiliya wan a kategoriyan û wateyî ve îzah bikin. Ev kategorî dê ji aliyê şiklî, bêhnê û rengî ve bin.

¹ Xebatek wekî vê ji aliyê Seher Akçınarê ve derbareyê Melayê Cizîrî de di Mukaddimeya Zanîngeha Mêrdîn Artûklûyê de hatiye weşandin. Lê ew xebat hem tenê li ser zulfê disekine hem jî tenê ji bo analîzkirina wehdeta wucûdê hatiye amadekirin. Armanca vê xebatê ji her aliyî ve analîzkirina porê ye. (bnr: Akçınar, Seher. (2017). Melayê Cizîrî Dîwan'ında Zülûf Sembolünün Tahlili. *Mukadime*. cild: 8, r:133-152.)

A) Ji Aliyê Şiklî ve Por

Di nav hêmanên xweşiktîya dildarê de herî bêhtir aliyê porê şiklî derketiye pêş. Şairan bi rêya şiklê porê gelek caran hal û rewşa xwe ya tesewifi û rewşa xwe ya digel dildarê anîne ziman. Di vê peywendê de gelek terkîb, sembol, metafor û teswîr li ser dirêjî, kurtî, belavbûn, kombûn û helqebûna pora dildarê hatine vegotin. Lê divêt neyete jibîrkirin ku hêmanên şiklî, rengî û bêhnê gelek caran di nav heman peywendê de jî hatine bikaranîn. Di bin vî sernavî de em dê aliyê şiklî ê pora dildarê îzah bikin.

Eqreb

Têkilîya por û eqreb ango dûpişkan ji du aliyan ve tê kirin. Ya yekem ji ber ku por ji du aliyan ve tê şkinandin û şeh kirin li şiklê eqreban tê şibandin. Ya duyem jî ji ber ku di helbesta klasîk de rûyê dildara aşîqî wek heyvê tê sêwirîn û eqreb jî burcek li asîmanan e, rasterast bi şiklê eqreb ve tê girêdan (Tolasa, 2001: 169). Ev eqreb her tim dewa gezkirina dil û cîgera şair dike.

Wê tûreya eqreb mesel
Jêhrê ti dil kirye eser
Geztin li min cerg û ceger
Şehmarê zulfa ser milan. (Perto Begê Hekkarî, 224)

Perto Beg di navbera por û eqreban de têkilîyekê datîne ku li gorî vê çarîna Perto Beg pora dilberê wekî eqreb ango dûpişkan li aşîqan vedide. Perto Beg eqreb û mar di heman kontekstê de bikaranîne ku bi vî awayî balê dikişîne ser kujerîya porên dilberê.

Saye

Rûyê dilberê ji aliyê reng û biriqandinê ve li roj (tav), heyv û rojê (dijberê şevê) û por ji aliyê rengî ve li şev û sîberê tête şibandin (Akçınar, 2017: 143). Rû wehdet û por kesret in. kesê bixwaze xwe bigehîne wehdetê rastî kesretê tê û nikare xwe jê xilas bike. Di vê peywendê de por bêewlehî ne. Herweha por wekî teyrê huma tên teswîr kirin. Sayeya wan jî wekî ya huma bext vedike. Şair dixwaze xwe bigehîne wê sayeyê lê zulf wefayê digel wî nakin.

Dê biçûma sayeya zulfa siyah
Ger wefa ye yan zinharek heba. (Perto Begê Hekkarî, 107)

Perto Beg di vir de di konteksta daxuyanîya jorîn de dixwaze xwe bide ber siha zulfên dilberê lê ew zulf wefayê digel wî nakin. Rûyê dilberê wek xezîneyekê ye û şair dixwaze xwe bigehîjîne wê xezîneyê lê zulfên wek maran kujer nahêlin şair were dîtina rûyê dildara xwe. Bi vî awayî zulf rêya çûna sayeyê li ber wî digirin.

Bend / Kemend

Ji aliyê dirêjahîyê ve zulfên dildarê wek bendekî (Erdoğan, 128) tên teswîr kirin. Ev zulfên dirêj ji du aliyan ve dişibin bendan. Aşîq hem bi van zulfên wek bendan ve tê lidar kirin (Sefercioğlu, 2001: 152) hem jî ev zulfên dirêj aşîq bi xwe ve girêdidin.

Mîn ne guh dana ye helqa bendekê
Wê ji zulfan bendê gerden kir tenab

Bestiyê benda du sed bendan im ez
Ser heta pê wê di nava pîc û tab. (Perto Begê Hekkarî, 114)

Dilbera zulfên wê wek kemendan dirêj, zulfên xwe li gerdena Perto Beg wek werîsekî girêdane. Dilbera Perto Beg ew bi bi zulfên xwe girêdaye ku zulfên wê hemî pîc û tab ango kemîn in ji bo Perto Beg.

Zincîr / Silsile

Di edebiyata klasîk de xema ku aşîq dixwe û pora dildarê li zincîrê tên şibandin (Pala, 2009: 493). Ev têkilîya di navbera herduyan de ji aliyê dirêjahîyê ve ye. Lewra xema ku aşîq dixwe wekî zincîrê dirêj û wekî silsileyê bêdawî ye. Lê aşîq bi van xeman xweşhal e. Dixwaze dildara wî porên xwe bide ber bayê ku ji ser hişê xwe here.

Bide ber ba muselselhayê mişkîn
Demaxa can bibin da lê mu'etter. (Perto Begê Hekkarî, 147)

Zulfên dilbera Perto Beg wekî miskê bibêhn in. Gava dilbera wî zulfên xwe bide ber bayê û nesîmê sibehê bêhna wan bîne ji wî re demaxa wî dê bi wê bêhnê zindîtir bibe.

Herwiha di demên berê de kesên dîn bûyî zincîr dikirin (Akdeniz, 2016: 512). Di vê peywendê zincîr û zulf sembola aqil û dînîtiyê ne. Lewra kesên aqil, kesên ku hişê xwe wenda kirî bi zincîran girêdidan ku zerarê nedin derdora xwe. Bi vî awayî zulf dibe zincîr ku kesê aşîq bi xwe ve girê bide lewra aşîq ji ber eşqa xwe dîn bûye. Teswîrên li derdora vê mezmûnê gelemperî digel peyvên mecnûn, zincîr û zulfê tên saz kirin.

Zulfa te ye zincîra sed dîn ti bendê da
Tenha ne ez im bendê wê zulfa te ya sed ker. (Perto Begê Hekkarî, 162)

...

Ji bo tedbîra mecnûnan û dînan
'Eceb zulfa te xweş zincîra xel bû. (Perto Begê Hekkarî, 273)

Dilbera Perto Beg ewqasî xweşik e ku herkes aşîqê wê ye. Herkesê aşîqê wê di heman demê de ji bo dîn bûne. Ew aşîq wekî dînan hatine zincîr kirin, dîn rasterast bi zincîran dihatin girêdan lê Perto Beg û aşîqên din bi zulfên dilberê yên wek zincîrê dirêj hatine girêdan.

Di tesewifê de zulf û zincîr temsîliyeta kesretê (akdemir, 2007: 29) jî dikin. Rûyê dildara aşîq wek wehdetê tê hesibandin. Zulfên ku temsîliyeta kesretê dikin aşîq bi xwe ve girê didin ku negihîje wehdetê. Ji vî aliyê ve zulf ji kesretê xelasnebûn e.

Go û Çewgan

Go û çewgan lîstokeke kevn e ku ev lîstok rêya top û darekî dihate lîstin. Ev lîstok bi dirêjîya darê bi navê çewgan ketiye qada edebiyata klasîk. Di vê lîstokê de zulfên dildarê çewgan û dil û serê aşîq go ne (Tolasa, 165; Erdoğan, 130). Aşîqê ku dixwaze xwe bigihîne dildara xwe ji bo zulfên dildarê dibe çewgan. Ev yek di *dîwana* Perto de weha ye:

Hate meydanê ji zulfan daye ser mil çewganê keç
Min ji ser go hazir e qurban tibim hanê teber. (Perto Begê Hekkarî, 156)

...

Pertoyî bê ser û pa şubhetî goya meydan
Bi ser zulfa şeva nedî her wekî çûganek. (Perto Begê Hekkarî, 198)

Di van her du beytan de Perto Beg di navbera zulfan û serê xwe de teşbîhekê dike. Perto Beg di her du beytan de jî serê xwe dişibîne gokê û zulfên dilberê dişibîne çewganê ku ew çewgan wekî gokê pê serê Perto Beg dileyîze. Perto Beg bi mecazî balê dikişîne ser bêhişiyê. Lewra dema aşîq dilbera xwe dibîne ji hişê xwe diçe. Perto Beg jî bi dîtina dilnerê ji hişê xwe diçe. Bi vî awayî zulfên wekî çewganan wekî gokê pê serê Perto Beg dileyîzin.

Fitne, Şer û Ferîb

Têkiliya porê ya digel van têgehnan ji sedema “tevlîhevî, perîşanî, bêqarî”ya hestên aşîq e (Undu, 2007: 49). Aşîq dimîne di bin tesîra yara xwe de û dixwaze xwe bigihîniyê lê ji ber zulfên fitneker, şerker û hîleker in, nikare xwe bigihîne yara xwe. Ji ber hindê aşîq êşan dikişîne û ev rewş rehet a aşîq nahêle. Herweha ev zulf hîleyan dikin û dilê aşîq dikişînin kemîna xwe. Piştî ku aşîq dikeve vê kemînê eyş û surûra wî namîne.

Veke carek ji serê zulfê tu dama bi firîb
Vede perdê ji ruxan da bibite ‘eyş û surûr. (Perto Begê Hekkarî, 151)

...

Ti ‘alem da heçî şûr û şerê hey
Serê fitnê serê zulfa li mil bû. (Perto Begê Hekkarî, 172)

Zulfên dilbera Perto wekî perdeyan ketine ser rûyê wê û ew zulf di heman demê de ji bo kesên nêzîkê wê bibin wekî kemînê ne. Perto Beg dixwaze rûyê dilbera bibîne ku cîhana wî li wî bibe surûr. Lê zulfên dilbera Perto Beg wî dikişînin nav fitneyê ku wan zulfan jê re kemîn danîye. Ji ber hindê Perto Beg nikare xwe bigehîne rûyê dilbera xwe.

Tilism, Efsûn

Bi hezaran canê aşîqan bi her mûyekî dildarê ve girêdayîne. Porên dildarê ên dirêj sihrê dikin û dilan bi xwe ve girêdidin. Ji ber vê sêhra porê, por wekî sihar û cadûyan tê teswîr kirin. Herweha berê ji mûyên poran sêhr dihate girêdan (Erdoğan, 129), ev bawerî jî bi vî awayî ketiye nav edebiyata klasîk. Digel vê, hostayê ilmê tilsimê Harût jî ji ber ku sêhr dikir ji aliyê Xwedê ve hat ceza kirin û di bîreke Babilê de ji porên xwe ve hate daleqandin. Di vê peywendê de por wekî benê stûyê Harût û xemzeya li çeneya dildarê jî wek bîrê tê bikaranîn. Di *dîwana* Perto Begê Hekkarî de têkiliya zulfê digel tilsimê hatiye danîn. Zulfên dildara wî ewqasî bihêz in û xûnê dirêtin ku tilism û sêhr tesîrê li wan nake:

Barê wan zulfan ji xûna bê kesan têrî nehî
Nê eser nakin tilism û xwendina esfûn kes. (Perto Begê Hekkarî, 171)

Perto Beg di vê beytê de bi hunera telmîhê bal kişandiye ser meseleya Harût, lewra aşîqên dilbera wî jî wekî Harût hatine daleqandin bi zulfên wê ve. Xilasbûna ji zulfên dilberê bi rêya tilsimê betal nabe. Herwiha ev zulf ji qetilkirina aşîqan têr nabin. Digel vê yekê, di helbesta klasîk de rûyê dilberê li xezîneyê û zulfên wê li maran tîn şibandin. Ji berk u xezîne bi tilsimê dihatin parastin ji bo derxistûna wan jî hewceyî li tilsimeke din hebû. Di vê kontekstê de Perto Beg rûyê dilbera xwe wek xezîneyê dibîne ku zulfên wek maran wê

xezîneyê diparêzin. Hinde ew zulfên wekî maran li aşiqan vedidin tilsim êdî hewce nake. Lewra aşiq nikare xwe bigehîne wê xezîneyê.

Huma

Huma perendeyek efsanewî ye. Ev perende li welatê Çînê ye û li Hindistan, Xeten, Xita û deşta Qipçaqê tê dîtin (Kam,2008, 133). Huma perendeyek bêling e, ji ber hindê li ser rûyê erdê nadane. Li gorî baweriyên kevn sîbera wê ketiba ser serê kî ew dibû padîşah (Erdoğan, 138). Ji vî aliyê ve ev perende di helbesta klasîk de wekî bextekî xweş hatiye nirxandin. Sîbera zulfên dildarê jî dikeve ser rûyê wê, ji ber hindê ew wekî padîşahan tê dîtin. Kesê xwe bigihîne wan zulfan, wekî sîbera humayê ketî ser serê wan bextê wan vedibe. Di vir de mebest xweşhalîya wesleta aşiqê digel maşûqê ye. Di *dîwana* Perto de huma digel se'd û meşriqê hatine bikaranîn. Se'd stêrkek biyom e (Pala, 385). Kesê di bin tesîra vê stêrkê de xwedî kerem, tewazû, aqil, paqijî û belaxatê ne (Kam, 201).

Bextê mi necmê se'd bû burcê min meşriq kir mekan
Wek li serê me da şeha şahriyê humayê zulf. (Perto Begê Hekkarî, 189)

Perto Beg kesekî di bin tesîra stêrka se'dê de ye, ji ber hindê kesekî xwedan tewazû ye. Gava Perto Beg xwe digehîne rûyê dilberê wekî siya huma ketibe ser serê wî û bextê wî xweştir dibe. Ji ber hindê burca wî dibe burca meşriqê û feleka wî jê re rast digere.

Mar / Ejder

Têkilîya porê ya digel maran ji aliyê dirêjahî û rengê reş ve ye. Li gorî baweriyên kevn mar di nav xerabeyan de li dora xezîneyan dihatin dîtin (Sefercioğlu,148) û xezîne diparastin. Lewra di helbesta klasîk de lêv (le'l), diran (dur), dev jî wek (yaqût, mercan) dihatin dîtin. Ev mar dema gelek salan nemirin, mezintir dibin û dibine ejderha. Gava dibin ejderha serê wan zêde dibin, ev jî wek zulfên dildarê dihatin teswîr kirin. Wek kujerîya maran helqeyên pora dildarê jî aşiqan dikujin (Aslanoğlu, 2018: 45). Di beyta jêrîn de Perto digel mar û ejderan peyva efsûnê jî bikar tîne. Li gorî baweriyên kevn ji bo xezîne biefsûnê dihatin veşartin û ji bo dîtina wan divê efsûn betal biba.

Niza gîsû du mar in ya du ejder
Bi efsûn ker kirin li bejna şepalan. (Perto Begê Hekkarî, 237)

Sunbul û reyhan ji aliyê rengê xwe û bêhna xwe ve li porê dildarê tîne şibandin. Helbestvan carinan ev kulîlk di şûna maran de bikar dianîn. Bi vî awayî hem bêhna zulfan hem jî kujerîya wan di heman beytê de didan. Ev yek di *dîwana* Perto Beg de weha ye:

Zulfê ti sed xem û pîç û teba bin
Wek sunbul û reyhan li etrafê kemer bû

'Eqîlê wekû miftaha derê gencê xezîne
Min di herema 'îşqê li wê helqeyê wer bû. (Perto Begê Hekkarî, 280)

Perto Beg di van beytan de zulfên helqe, rewnaq û wekî sunbul û reyhanan bibêhn wekî maran dibîne ku ev mar rûyê dilberê yê wekî xezîneyekê diparêzin. Perto Beg dixwaze xwe bigehîne vê xezîneyê lê di vê rêyê de aqîlê wî li wan helqeyên wek maran wer dibin.

Perîşan

Perîşan di wateya belavbûnê de tê bikaranîn. Pora dildarê ewqasî gelek û belavbûyî ye ku ev yek wek halekî perîşan tê teswîr kirin. Dema şair behsa perîşaniya pora dildarê dikin bi awayekî gelemperî digel perîşaniyê peyva “cem” ê ango “kom”ê jî bikar tînin. Dildara ku xwedîyê porên perîşan dilê aşiqan jî wek xwe perîşan û berbelav dike. Kesê aşiqê dildarê dibe dilê wî cem’ ango yek parçe namîne.

Cegerek sax ji nêzîkî wan xemzan mezan
Xatîrek cem’ ji wê zulfa perîşan meteleb. (Perto Begê Hekkarî, 119)

Dilbera ku awiran dide aşiqên xwe bi mijangên xwe yên wek tîran, tîran diavêje wan û van tîran cegerên hemî aşiqan parçe parçe kirine. Kesê ku wê dilberê dibînin hişê wan namîne ji ber hindê xatir/aqilê wan berbelav bûye. Heçî dil bikeve wê dilberê divê dest ji ceger û aqilê xwe bişo.

Dam / Dav / Kemîn

Têkilîya porê ya digel van peyvan, ji aliyê taybetiya wan ya nêçîrkirinê ve ye. Ev hêmanên nêçîrê ji mûyan tên çêkirin (Erdoğan, 161). Kesê nêçîrvan daneyekê datîne dora kemîna xwe, perendeyên ku dixwazin daneyê bixwin dikevîne vê kemînê. Xala li ser rûyê dildarê jî wek daneyê tê teswîr kirin. Dilê aşiq jî wek perendeyekê ye û dixwaze xwe bigihîne xala dildara xwe. Lê eger xwe bigihîniyê dê wek perendeyê bête nêçîr kirin.

Wê ji zulf û xal danî dam û dane bo dilan
Da bikit hebs û qefes her lehze sergerdanekî. (Perto Begê Hekkarî, 286)

Dilberê xalên xwe wek daneyan û zulfên xwe yên wek dam/kemînan vegirtin ku kesên aşiqê xwe yên ji eşqa wê sergerdan ango serxweş bûyîn wek perendeyan nêçîr bike. Di vir de Perto Beg di navbera zulf û xalên dilberê û nêçîrê de teşbîhekê çêdike. Aşiqê ku bi mebesta wesletê nêzîkî dilberê bibe dê wek perendeyên diçin daneyê bêtin nêçîr kirin.

Perde / Hicab

Zulfên ku dikevin ser rûyê dildarê rûyê wê wek perdeyekê digirin. Bi vî awayî rûyê wê ji nêrînên aşiqan diparrêzin. Lewra hinde aşiqê wê gelek in gelek kes lê dinêrîn. Di helbesta klasîk de rû wek rojê ye. gava zulf dikevîne ser rû, aşiqan ji wî rûyê wek rojê mehrûm dihêlin. Dema bay sebayê tê ew zulf ber bayê belav dibin û bi vî awayî rû tê dîtin.

Hicab û perdeya zulfan bi ser ‘ariz wekî şev hat
Nesîmek vêket û şemsa munewwer derket û geş bû. (Perto Begê Hekkarî, 274)

Zulfên wê yên wekî şevan reş wekî perdeyan ketine ser rûyê wê û bi wendabûna rûyê cîhan wekî şevan reş û tarî bû lê dema bayek hat û ew perde ji ber rûyê wê rakirin rûyê wekî rojê xuya bû cîhan li aşiqan ronî bû.

Carinan zulf di peywenda reng û perdeyê de li Ke’beyê tînin şibandin. Çawa ku perdeya Ke’beyê berê reş binixêve zulf jî xala reş ya li ser rûyê dildara aşiqî dinixêvin. Aşiq dixwaze li ber rûyê dildara xwe ibadeta xwe bike.

Ji mêj e navê husnê nîne peyda
Vede perdê ji ber husna munewwer

Ku da aşiq bi sed ezmanê goya
Bixwûnin xutbeya ‘işqan li minber. (Perto Begê Hekkarî, 147)

Perto Beg di van her du beytan de di navbera rûyê dilberê û Ke’beyê de têtikiliyekê datîne. Çawa ku perdeya Ke’beyê berê reş binixêve zulfên dilberê jî rûyê wê dinixêvin. Ji ber hindê bedewiya wê naxuyê. Di vê peywendê de Perto Beg dibêje zulfên wek perdeya Ke’beyê reş ji ber rûyê xwe rake ku husn/xweşikî peyda bibe û aşiq wekî mumînan ibadeta xwe bikin.

B) Ji Aliyê Rengî ve Por

Porên dildarê ji aliyê rengî ve li dora çend hêmanan tê teswîr kirin. Lê di van teswîrkirinan de hêmanên şiklî jî gelek caran cih digire. Ji aliyê rengî ve bi awayekî gelemperî fikrên helbestkar ên tesewîfî tînan vegotin.

Şev /Şeb / Leyl

Teşbîhkirina porê ya digel şevê ji aliyê rengê reş ve ye (Tolasa, 178: Erdoğan, 101). Ji aliyê dirêjî û reşîyê ve por dişibe şebê yelda ku di salekê şeva herî dirêj e. Herweha digel peyva şevê carinan aşiq peyva leylê jî bikartînin (Kaya, 2000: 3). Ev peyv bi Erebî tê wateya şevê û bi emilandina vê peyvê şair dixwazin balê bikişînin ser Leyla û Mecnûnê. Rûyê dildarê di nav vê şev/leyla tarî de wek heyveke şevçarde dibiriqe. Xala li rûyê dildarê jî wek stêrka fecra sadiq e. Dema ba tê wan poran belav dike, cîhana aşiqî dike wek rojê.

Pertoyî bê ser û pa şubhetî goya meydan
Bi ser zulfê şeva nedî her wekî çûganek. (Perto Begê Hekkarî, 90)

Di vê beytê de dîsa Perto Beg di navbera serê xwe û zulfên dilberê û leyîstokeke kevn de teşbîhekê dike. Perto Beg serê xwe wekî gokekê dibîne li ber zulfên wê yê wekî çewgan. Lewra zulfên wekî çewgan hişê wî nehiştiye.

Siyah / Reş

Di helbesta klasîk de ji bo îfadekirina xweşikîtiya dildarê rengê porê her tim reş tê teswîr kirin. Lewra rengê porê di derbarê pîrî û ciwanîyê de agahiyan dide (Aslanoglu, 44). Wekî rengê porê bextê wê jî reş e. Aşiq dixwaze xwe bispêre wan poran lê ew por digel aşiqî wefayê nakin.

Ji nezanîne min penahê xwe bire zulfê siyeh
Min nezanî ku ew e dilbend û giriftar tikit. (Perto Begê Hekkarî, 121)

...
Dê biçûma sayeya zulfa siyah
Ger wefa heye yan zinharek heba. (Perto Begê Hekkarî, 107)

Perto Beg di her du beytan de jî li ser bêwefatîya zulfan disekine ku zulfên dilberê yê reş aşiqan dikin bendeyê xwe. Aşiq dixwazin qesta rûyê dilberê bikin lê zulfên bêwefa wan esîr dikin, nahêlin aq bigehîne wesleta xwe.

Hebeş

Hebeş bajarekî parzemîna Efrîqayê ye. Ev bajar di edebiyatê de bi mirovên xwe yê reş û xulam tete nasîn (Pala, 179). Têkilîya vî bajarî ya digel poran ji aliyê reşîyê ve ye. Dema şair porê dildara xwe teswîr dikin wan wekî mirovên Hebeşî nîşan didin. Welatê Romê jî li rû

te şibandin (Erdoğan, 136). Dema şair van herdu welatan digel hev bikar tînin mebest ji wan zulf û rû ye. Perto Beg digel Hebeşê Xeta û Çîn jî bikaranîne ku bi vî awayî bêhna porê jî amaje kiriye. Ji peyva “Turkane” jî mebest kujerîya wan e ku Turk di helbesta klasîk de ji aliyê tarackirinê ve tîn emilandin.

Zulfê Hebeşê wê ji [X]eta hatine Çînê
Turkane kiras ke

Sebr û xired û hoş û sukûn taqetê dilha
Bir cumle bi talan. (Perto Begê Hekkarî, 241)

Zulfên dilberê yên wekî Hebeşîyan reş û wekî miska xezalên Xeta û Çînê bêhn xweş wekî leşkerên Turkan êrîşî aşiqan dikin. Aşiqên ku meyla dilberê dikin ji aliyê zulfên xwediyê van taybetmendîyan ve tîn tarac û talan kirin.

Kafir û Musilman

Mebest ji van têgehên mecaza li dor behsa rengî ye. Ev têgeh di nava xwe de tezdê pêk tînin. Ev du têgehên tesewifê ne ku di heman wateya tesewifê de ketine nav helbesta klasîk. Mebest ji peyva “kafir”ê nixaftin, veşartine (Tolasa, 181) ku ev peyv ji bo zulfan tête bikaranîn. Rûyê dildarê jî wek ayetek Qur’anê, wek Mushefê tê dîtîn. Ev peyv herçendî zidên hev bin jî di heman peywendê de mutemîmên hev in jî. Lewra ji bo zanîna têgehê ji van pêdivî bi têgeha din heye. Yanî ji bo nasîna kufre musilmantî, ji bo nasîna musilmantiyê kufir pêwîst e. Herweha zulf temsîliyeta alema kesretê dikin, rû jî ya alema wehdetê. Zulfên ku rû dinixêvin aşiqan bi kesretê ve girê didin ku aşiq negihîje wehdetê. Bi vî awayî zulf wek kafir, rû jî wek musilman tê teswîr kirin:

Şivêdî arizan dil kir musilman
Kirin zulf û gulakan kafir îro. (Perto Begê Hekkarî, 279)

Di vê beytê de Perto Beg li ser aliyê zulfan ê tesewifî sekiniye. Lewra wekî li jorî jî hatî îfade kirin rûyê dilberê wekî ayetekê tê dîtîn. Zulfên ku vî rûyê wekî ayetê vedişêrin jî wekî kufre tîn nirxandin. Di vê kontekstê de Perto Beg dibêje gava min ew rûyê wek ayetê dît-ku rû nîşaneyê tecelliyê Xwedê ye- dilê min ji gumanan pak bû. Lê dema min zulf dîtîn ez careke din bûm kafir. Lewra rû ayetê dinixêvin. Digel vê, zulf temsîliyeta kesretê û rû temsîliyeta wehdetê dike. Ji ber ku zulf rêya wehdetê li ber aşiq digirin, aşiq dimîne di kesretê de. Herweha ev beyt bi awayî jî dikare bê şîrove kirin.

C) Ji Aliyê Bêhnê ve

Teşbihên li ser bêhnê tîn kirin berfireh in. Lewra ji bo bêhnê hem bajar hem kulîlk hem hin maddeyên ku bêhn ji wan tê çêkirin tîn bikaranîn. Bi van hersê mijaran şair carinan rasterast van hêmanên ji bo porê bikar tînin. Ev hêman di li jêr bêtin daxuyan kirin.

Misk, Nafe (Xita, Xeten, Çîn, Tetar)

Misk an jî bi navê wê ye din nafe, maddeyê di zikê xezalan de ye. Cureya van xezalan li dora Çîn, Xita, Xeten (Pala, 324) û Tetarê dijîn. Ev madde piştî demekê xezalan aciz dike. Xezalên ku ev madde di zikê wan de xwe bi derdora xwe ve dikişîşînin ku vê maddeyê derxin ji derve. Piştî misk derdileve gelên van bajarvan van maddeyan berhev dikin û wek

keresteyek parfûmê difiroşin. Di helbesta klasîk de ev madde ji bo bêhna pora dildarê tîn bikaranîn. Carinan şair bi emilandina van bajaran behsa bêhna pora dildarê dikin. Digel van, ji ber ku ev madde di eslê xwe de ji xûnê çêdibin şair vê rewşê carinan wek eşqa xezalan ya digel dildaran şîrove dikin. Ev hêman di *dîwana* Perto Beg de weha derbas dibin:

Nizanim helala ‘eqda muşkila kes
Ji çîna turreya mişkîn qe nabit.

...

Zulfê Hebeşê wê ji [X]eta hatine Çînê
Turkane kiras ke

Sebr û xired û hoş û sukûn taqetê dilha
Bir cumle bi talan.

...

Deşta [X]eten e [nafe] xezalan ku werandî
Ya ne rux û tayê zulfa te mişk e veweşandî. (Perto Begê Hekkarî, 131-282-241)

Enber / Ebîr

Enber an jî ebîr maddeyek reş e ku ji zikê masîyan derdikeve (Kam, 175). Ev madde di helbesta klasîk de ji aliyê bêhna xwe û rengê xwe ve tê bikaranîn. rengê wê reş e û ev reng wekî porên dildarê ye. bêhna wê jî ji bo îfadekirina bêhna pora dildarê tê bikaranîn. dema seherê bayê nesîm tê ji ber pora dildarê her der wekî enberê bêhn dide. Enber, di ilmê tibê de jî ji bo hin nexweşîyên wekî dîmaxê tete bikaranîn (Pala, 23). Ji ber hindê digel peyva tebîb jî tê bikaranîn.

Ji ‘ebîra kerem û miskê ‘eta, ‘enberê lutf
Mîn meşam maye xumarî çi ‘eceb tîb û tebîb. (Perto Begê Hekkarî, 111)

Di vir de Perto Beg li ser çend hêmanên bêhnê sekiniye ku ev hêman wekî rengê porê reş in û bêhna porê li wan tete şibandin. Gava bayê nesîm tê û bêhna porê dilberê digehîje Perto Beg, ew pê serxweş dibe. Lewra bêhna porê hindî li wî xweş tê bêvîla wî bi vê bêhnê mest bûye.

Efyûn / Tiryak

Zulf di helbesta klasîk de ji aliyê dirêjahî, reng û fetla xwe ve wek marekî reş tê teswîr kirin. Ev marê reş li aşiqan vedide. Efyûn û tiryak di rewşa lêvedana mar û dûpişkan de bi mebesta nojdarûyê (panzehir) tê bikaranîn (Pala, 458). Zulfên wek marên reş ewqasî aşiq xirab dikin ku efyûn tesîrê li wan nake.

Wesa geztî me marê eswedê zulf
Ti wî nakit çu te’sîratê efyûn. (Perto Begê Hekkarî, 232)

Wekî li jorî jî hatî amaje kirin zulf ji aliyê dirêjahî, reng û fetla xwe ve li mîrê tete şibandin. Ev marê kujer li aşiq vedide û efyon wekî nojdariyê tê emilandin. Lê marî wisa li Perto Beg vedaye ku tu derman jê re feyde nakin.

Şe û Meşşate

Meşşate ji bo kesa bûkan dixemilîne (Pala, 311) tê gotin. Meşşate xizmetkara dildarê ye ku ev xizmetkar porên dildarê şe dike. Ev xizmetkar carinan digel peyva nesîm û bayê tê bikaranîn. Lewra gava meşşate pora dildarê şe dike, ba tê û bêhna porê digehîne aşiqan.

Subhegeh 'alem tejî bû 'etrê mişk û xeyyirî

Lehze ya meşşateyê êxiste zulfê şaneyek. (Perto Begê Hekkarî, 205)

Perto Beg di vê beytê de têkiliyekê di navbera bayê sibehê, pora dilberê û bêhna miskîn de datîne. Serê sibehê gava xizmetkara dilberê pora wê dişkine û bayê sibehê tê, bêhna wê belav dibe, bêhna misk û enberê li derdorê belav dibe. Ev bêhn ewqasî xweş tê ku alem hemî bi vê bêhnê xeyirî dimîne. Lewra bêhna pora wê serdestiya hemî tiştan dike.

Sunbul, Reyhan

Ev her du kulîlk di peywenda bêhna xwe de hatine bikaranîn. Sunbul û reyhan hem ji bo rengê xwe hem jî ji bo bêhna bi porê ve têkildar in (Erdoğan, 152-5). Rengê van herdu kulîlkan reş e û ji vî aliyê ve dişibin porê. Ji van kulîlkan sunbul ji aliyê şiklê ve jî dişibe porê lewra wekî porê bi xelek e (Demir, 2015: 44). Ev kulîlk di dîwana Perto Beg de weha derbas dibin:

Zulfê ti mu'enber we bi lertzîn û perîşan

Ya sunbul e reyhan e li ber bayê şemal e. (Perto Begê Hekkarî, 226-256)

Zulfên dilberê wekî bêhna sulbul û reyhanê bêhnê didin. Digel bayê ev zulf ji hev belav dibin û dilerizin. Ev ba bêhna wekî bêhna van kulîlkan ji cihê dilberê ber bi aşiq ve dibin. Herwiha ev kulîlk ji aliyê rengê ve jî li porên dilberê tîn şibandin. Li gorî Perto Beg jî gava bêhna pora dilberê tê, ev bêhn dişibe bêhna van kulîlkan.

Encam

Porê di helbesta klasîk de wekî hêmaneke xweşikîtiya dilberê wekî mezmûneke serbixwe di helbestan de cih girtiye. Ev por di helbesta klasîk de mar, derd, derman, efsûn, terrar, hîleker, bêwefa, ejder, perîşan, sulbul, reyhan, huma, sîber, şev, kemîn, neçîrvan, baz, perde, misk û enber e. Bi van têgehên ve aşiqan bi xwe girêdide. Aşiqan cezb dike û eziyetê li wan dike.

Di dîwana Perto Begê Hekkarî de jî simbolên wekî simbolên şairên din ji bo teswîrkirina porê hatine vegotin. Ev vegotin bi awayekî gelemperî bi hêmanên coxrafî, dîrokî û olî ve girêdayîne. Di vê peywendê de Perto Beg jî wekî şairên din hin mezmûnên hevpar bi kar anîne. Ev mezmûnên wekî zulf, kemîn, xal, dane, mar, eqreb, ejder û hêmanên bêhnê ne.

Wekî ji beytên mînak jî tê ditîn di dîwana Perto Beg de por herî bêhtir ji bo vegotina halê wî hatiye bi kar anîn û Perto Beg halê xwe wekî pora dilbera xwe perîşan dibîne. Pora dilbera xwe bêwle dibîne ji ber hindê nikare xwe penahê xwe bibe ber pora wê. Digel vê, Perto Beg pora herî bêhtir wekî kemînekê ji bo aşiqan vedayî şîrove dike.

Perto Beg di beytekê de porê ji şairên din cudatir şîrove dike. Li gorî şairên din ekseriya pora dilberê wekî huma dikeve ser serê bextreşan û bextê wan bi wê vedike. Lê Perto Beg

bextê xwe wekî stêrka se'dê dibîne û bi pora wekî humayê bextê wî xweştir dibe. Cudahî ew e ku şairên din bextê xwe nexweş dibînin û huma dikeve ser serê wan lê Perto Beg jixwe bextê xwe xweş dibîne û piştî pora wekî humayê dikeve ser xweştir dibe.

Ji aliyê tesewîfî ve Perto Beg bi gelemperî porê bi awayekî xirab dinirxîne. Ev yek jî fikrên Perto Beg ên derbareyê kesret û wehdetê de derdixîne holê. Lewra pora kesret her tim li ber wî astengiyan derdixê ku xwe bigehîne rûyê wekî wehdetê. Herweha ev pora ku nahêle ew bigehîje wehdetê wekî kufrê wehdetê vedişêre. Ji ber hindê wekî kafîr hatiye nirxandin.

Xulase herçendî Perto Beg carinan wekî şairên din hin mezmûnên hevpar bikar anîbin jî di awayê vegotinê de wî şêwazek cuda emilandiye. Bi vî awayî wekî me li jor jî gotî di hin deveran de ji şairên din cuda por teswîr kiriye.

Çavkanî

- Adak, Abdurrahman. (2013). *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*. İstanbul: Nûbihar.
- Akdemir, Ayşegül. (2007). Divan Şiirinde “Cünûn” ve “Mecnûn” Kavramları ile Bu Kavramların Fehîm-i Kadîm Dîvânî’ndaki Kullanımı. *Bilîg*. Hej: 41, r: 23-41.
- Akdeniz, Metin. (2016). Tasavvuf Geleneği Ve Klasik Türk Şiirinde Zincir Metaforu. *Uluslararası Hacı Bacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2*. Ankara: Anıl Matbaacılık. r: 505-525.
- Akçınar, Seher. (2017). Melayê Cizîrî Dîvan’ında Zülûf Sembolünün Tahlili. *Mukadime*. cild: 8, r:133-152.
- Arı, Ahmet. (1987). *Hayreti Divanında Sevgilinin Fiziki Yapısıyla İlgili Özellikler*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Teza Masterê ya Çapnekirî. Ankara.
- Aslanoğlu, Osman. (2018). Mem ve Zin Mesnevisinde Yüz, Göz ve Saç Mazmunları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cild: 11, Hej: 59, r: 37-47.
- Bahadır, Savaşkan Cem. (2013). *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*. İstanbul: Kitabevi.
- Demir, Mehmet Ali. (2015). Divan Şiirinde Sevgilinin Saçının Kokusu. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Enstitüsü*. Teza Masterê ya Çapnekirî. İstanbul.
- Erdoğan, Mehtap. (2011). *Sıdkî Paşa Dîvân ve Berf ü Bahâr*. İstanbul: Kitabevi.
- Kam, Ömer Ferit. (2008). *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr- ı Edebiye Tedkîkâtı)*, (Haz: Halil Çeltik). Ankara: Birleşik.
- Kaya, Doğan. (2000). Divan Şiiri Ve XIX. Yüzyıl Halk ŞiirindeGüzel Tasviri. *Aşık Edebiyatı Araştırmaları*. r: 1-15.
- Nurhan Ölmez, Filiz. (2016). Türk Kültüründe Saça Değgin Simgesel ve Alegorik Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkiye-Çekya İlişkileri Sempozyumu ve Karma Türk Sanatları Sergisi*. Ankara: Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu 60. r: 182-194.
- Pala, İskender. (2011). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Perto Begê Hekkarî. (2014). *Dîwan*, (amd: Tehsîn İbrahîm Doskî). İstanbul: Nûbihar.
- Sefercioğlu, Mustafa Nejat. (2001). *Nev’î Divanı’nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin, Kürşat Şamil. (2011).Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Aşık Üzerindeki Etkisi. *Turkish Studies*. Hej: 6/3, r: 1851-1867.
- Tolasa, Harun. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ yayınevi.

Undu, Sevda. (2007). *Fehîm-i Kadîm Dîvânî'nda Sevgili Ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. . Teza Masterê ya Çapnekirî. Afyonkarahisar.